

Stereotypy a předsudky

Kultura, ve které vyrůstáme, učí způsobům, jak vnímat svět, jak rozumět svému okolí, jak třídit informace a uspořádat je do smysluplných celků či vztahů. Ačkoliv si to v běžném životě poměrně zřídka uvědomujeme, je velice obtížné, ba nemožné vnímat věci, události, osoby či skupiny lidí nepředpojatě. Každou novou informaci vždy vztahujeme k naučenému systému hodnot, porovnáváme ji se situacemi, které jsme zažili nebo je známe z vyprávění, zařazujeme na škálu podle toho, co jsme si zvykli vnímat jako dobré-špatné, krásné-ošklivé, spravedlivé-nespravedlivé, pravdivé-nepravdivé atp. Jinými slovy: při našem vnímání hraje podstatnou roli celý systém stereotypů. Stereotyp je definován jako šablonovitý způsob vnímání, který není produktem přímé zkušenosti individua, je přebírán a udržován tradicí. Stereotypy nejsou záležitostí veskrze negativní, tvoří součást našeho myšlení a umožňují nám rychlou a ve většině případů účinnou orientaci ve světě. Šetří nám čas, pomáhají nám zpracovat informaci, aniž bychom ji museli zkoumat z různých úhlů pohledu, aniž bychom museli zjišťovat všechny její souvislosti, celý její kontext. Absolutní nepředpojatost ve vnímání a vytváření úsudků není možná, člověk by se při vytváření opravdu kritického a nestranného pohledu na jednu věc dostal do takových nesnází, že by se pravděpodobně k věci druhé nikdy nedostal. Extrémní případ: Abychom mohli říct jakoukoliv absolutně nestrannou a nepředpojatou a nezevšeobecňující větu o Francouzích – např. „Francouzi rádi pijí víno“ – museli bychom shromáždit všechny Francouze a každého se zeptat, zda skutečně má rád víno, a naši větu pak korigovat seznamem všech Francouzů, u kterých to neplatí. Pravděpodobně bychom narazili i na obtíž, koho všeho máme považovat za „opravdového“ Francouze (francouzsky mluvící pravověrný muslim s francouzským občanstvím nejspíš víno nekonzumuje), co si počít s francouzskými dětmi, jak z věty vyloučit nekvalitní patoky nazývané vínem, které nepije nikdo rád atd. atd. Vyslovení kratičké věty, která by byla absolutně „objektivní“, by se stalo úkolem přesahujícím možnosti lidského života. Přesto nám uvedená věta podává relevantní informaci například v tom smyslu, že chystáme-li se do Francie, budeme se tam spíš setkávat s konzumenty vína než piva.

Složitější je to v případech, kdy se stereotypní vnímání sociokulturních skupin na základě kusých, ojedinělých, zkreslených a zevšeobecněných údajů stává základem jednání vůči jedincům z těchto skupin. Stereotypy a předsudky jsou východiskem všech forem diskriminačního jednání. Málokdo si při vyslovení vět jako „Romové zneužívají sociální dávky“ nebo „Cizinci nám berou práci“ uvědomí, co vlastně činí. Na otázku, zda všichni Romové zneužívají sociální dávky, by žádný uvažující člověk neodpověděl kladně. Přesto dlouhodobé a časté opakování tohoto výroku bez kritické analýzy, bez vědomí nedostatků a mezi platnosti této věty způsobuje, že o jejím smyslu

Stereotypy a předsudky

přestáváme pochybovat, věta se stane podvědomou, nezpochybnitelnou součástí naší mentální výbavy – stane se předsudkem. Ve chvíli, kdy předsudek nebo negativní stereotyp skutečně zvnitřníme, přestáváme jeho význam podrobovat kritické analýze, stává se pro nás samozřejmostí, o které již neuvažujeme, která je prostě tak. A zvnitřelý předsudek nebo stereotyp zpětně funguje i jako filtr na našich očích a uších: z bohaté, nejednoznačné, mnohvrstevnaté skutečnosti vidíme a slyšíme již jen to, co nám naše předchozí úsudky potvrzuje, stáváme se hluší a slepí k tomu, co by nám naše názory mohlo zpochybnit, svoje „kritické“ úvahy nevědomky směřujeme k tomu, aby potvrdzovaly to, co jsme si již dávno mysleli a co „přece všichni vědí“.

Potlačování negativních stereotypů a předsudků patří k základním cílům interkulturního vzdělávání.

Naplňování tohoto cíle je proces dlouhodobý a mnohdy bolestný. Protože předsudky a kolektivní stereotypy úzce souvisí s identitou, protože kontrast mezi „my-dobří, spravedliví, přátelští...“ a „oni-špatní, nepřátelští, nespravedliví...“ patří k základům skupinové identifikace a vlastního sebevědomí, vyvolávají pokusy o zpochybnění předsudků často emocionálně vyhraněné reakce a konflikty. Předsudky jsou iracionální, podvědomé, a tedy velmi odolné vůči racionální argumentaci. Přesto je nezbytné cestu odbourávání předsudků nastoupit. Odměnou bude svoboda myšlení, radost z rozmanitosti světa, překonání strachu z neznámého, a často jen tím nebezpečného, schopnost obohacovat se tím, co je jiné.

